

УДК 947.6
ББК 63.3(4Бел)
М74

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдакцыйная калегія: М. Ф. Бандзелікаў (адказны рэдактар),
І. І. Багдановіч, Д. У. Дубінін, І. П. Калечыц

М74 **Мой родны край:** Матэрыялы студ. навук.-практ. канф. 30 крас. 2004 г.,
г. Мінск.— Мн.: БДПУ, 2004.— 52 с.
ISBN 985-435-896-8

У матэрыялах канферэнцыі даюцца малавядомыя звесткі з рэгіянальнай гісторыі Беларусі. Разглядаюцца пытанні этнаграфіі, археалогіі, краязнаўства. Вызначаюцца шляхі патрыятычнага выхавання моладзі.

Адрасаваны студэнтам гістарычных факультэтаў, выкладчыкам, настаўнікам і ўсім, хто цікавіцца гісторыяй Бацькаўшчыны.

УДК 947.6
ББК 63.3(4Бел)

ISBN 985-435-896-8

© Калектыў аўтараў, 2004
© ВВЦ БДПУ, 2004

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка»

МОЙ РОДНЫ КРАЙ

*Матэрыялы студэнцкай
навукова-практычнай канферэнцыі
30 красавіка 2004 г., г. Мінск*

Мінск 2004

Вёскі Чэрнева, Чэрнеўшчына (Чарнеўшчына), Хохлаўскага сельсавета на погляд даследчыка Міцковіча маглі ўзнікаць ад асновы чэрне-, чорна-, чарне-, черне— у выніку кантактаў меснага насельніцтва «з кампактнай групай, генетычна звязанай па тыпалагічным рысам з «чорнымі» [4, 31]. Таксама ён выказвае асцярожную думку аб генетычнай сувязі «чорных» з цюркскім па паходжанню насельніцтвам нашага краю.

Вёскі Сакі і Цюрлі Сакаўскія, Цюрлёўскага сельсавета. В.А.Жучкевіч у сваёй кнізе «Краткі тапанамічны слоўнік Беларусі» выказвае думку, што назва, магчыма, этнанімічнага паходжання, але магла прыйсці ў тапанімію праз прозвішча, імя або мянушку. Сакі — група цюркскіх качавых плямён, якія ў VIII-IX стст. да н.э. жылі ў Сярэдняй Азіі і рухаліся разам з іншымі народамі і на ўсход, і на захад. Даволі шырокая распаўсюджанне назваў і прозвішчаў з гэтай асновай дае падставу меркаваць аб іх пэўнай сувязі (напрыклад горад і возера Сакі ў Крыму).

Таксама на тэрыторыі Маладзечанскага раёна існавалі назвы зараз страчаных вёсак. Яны адлюстраваны ў зборніку «Назвы населенных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Мінская вобласць» І.А. Гапоненкі, І.А. Капылова, В.П. Лемцюгова, які выддадзены ў Мінску ў 2003 годзе. Сярод іх вёскі: Бараны, Кабаны, Сакаўшчына. Што датычыцца апошняй, то паходжанне гэтай назвы было інтэрпрэтавана вышэй. Цікавая сітуацыя складаецца з тапонімамі з асновай «баран». Тапонімаў з асновай «баран» на Беларусі каля 40. У тым ліку вёскі Баранавічы ў Гродзенскім, Іўеўскім, Карэліцкім, Бабруйскім, Пастаўскім раёнах і горад Баранавічы Брэсцкай вобласці; вёскі Барані Смаргонскага і Светлагорскага раёнаў; вёскі Бараны Глыбоцкага, Жабінкаўскага, Івацэвіцкага раёнаў; вёскі Баранаўка, Баранцы, Бараніха, Баранаў, Бараноўскія, якія знаходзяцца на тэрыторыі ўсіх абласцей краіны. На думку акадэміка Я. Карскага, у мове беларусаў налічваецца каля 50 слоў цюркскага (татарскага) паходжання, якія ўспрымаюцца сучаснымі беларусамі як звыклыя і не патрабуюць спецыяльнага тлумачэння. Сярод іх ёсць і слова «баран» [5, 114]. Але, на думку некаторых даследчыкаў цюркізмаў, гэты тапонім мае і іншае значэнне. Так, Ф. Гаріпова лічы, што назвы, характэрныя для тапаніміі Татарстана з асновай «баран» усходзяць да этноніма баранджары. У Ібн-Фадлана чытаем: «Мы выдзелілі з іх домачдзев в кольчестве пяти тысяч душ жордчин и мужчин, уже всех принявших ислам. Все они известны под названием: баранджар» [6, 270]. Ёсць меркаванне, што гідронімы і населеныя пункты са слоўм «баран» паходзяць ад этноніма Волжскіх булгар «бэрэнджэр».

Кабаны — ад асновы «кабан», адносіцца да запазычанняў, якія вылучыў Я. Карскі [5, 114].

Адкуль жа на тэрыторыі Беларусі маглі з'явіцца бэрэнджэры? На гэта пытанне адказвае А.Ф. Рагалёў у сваёй працы «Этнотопоніміка Беларусі»: «Волжская Булгария мела палітычныя, гаспадарчыя, культурныя, ваенныя сувязі, найперш, са сваім заходнім суседам — Кіеўскай Руссю. Яшчэ ў IX ст. склаўся шлях з Арабскага Усхода праз Каспій па Волзе да горада Булгара. Гандлёвыя шляхі праходзілі не толькі па вадзе, але і караваным шляхам з Булгара ў Кіеў.

Рака Прыпяць з'яўлялася часткай старажытнага шляха «з Хагара ў Угры». Гэтай часткай шляху, магчыма, карысталіся булгарскія перасяленцы, якія з'явіліся на рускіх землях, а потым і ў заходніх краінах, асабліва ў Англіі пасля мангола-татарскага нашествя 1236 г. Нельга выключыць і магчымасць перасялення далонных булгар кіеўскім князем Уладзімірам Святаславічам на паўночных і ўсходніх землях сваіх зямель. Такім чынам, маглі з'явіцца паселішчы Баўгары, Баўгарка ў Палесся і тапонімы Аброва (булгары — гэта «обры»)» [7, 84].

Таксама неабходна мець на ўвазе, што на беларускіх землях з іх заможнымі гарадамі часта прывязалі булгарскія гандляры, а Дзвінская і Нёманская водныя сістэмы выкарыстоўваліся апошнімі для сувязі з Прыбалтыкай і Паўночнай Еўропай [7, 85].

Дадзеныя тапаніміцы яскрава сведчаць аб канцэтрацыі назваў цюрска-татарскага паходжання ў Маладзечанскім раёне, Мінскай вобласці. Такім чынам, дадзеныя тапаніміцы падцвярджаюць гістарычныя звесткі аб асноўных месцах рассялення татарскага насельніцтва, Маладзечанскі раён здаўна вядомы, як адзін з цэнтраў татарскага насельніцтва на Беларусі.

Літаратура

1. Гаріпова Ф. История в названиях. Казань, 1995.
2. Канапацкі І.Б., Смолік А.І. Гісторыя і культура беларускіх татар. Мн., 2000.
3. Лыч Л.М. Назвы зямлі беларускай. Мн., 1994.
4. Міцковіч Н.С. Топонімічная сувязь времён. Мозырь, 2002.
5. Пракопчык Л. Адкуль у вёсцы імя: Нарысы. Мн., 1981.
6. Рагалёв А.Ф. Этнотопонимия Беларуси (на фоне этнической истории). Гомель, 1993.
7. Шур В.В. Беларусь и русские имена: Белорусская антропонимика и тапонимика. Мн., 1998.

ПІНСК У XI-XIV СТСТ.

А. Чачура

Гісторыя Пінска застаецца менш даследаваннай у параўнанні з іншымі старажытнейшымі гарадамі Беларусі. Аднак, у XI-XIV ст. Пінск меў значны ўплыў на падзеі, якія адбываліся ў Старажытнай Русі.

Асноўнымі крыніцамі вывучэння Пінску і яго навакольнай мясцовасці з'яўляюцца старажытнарускія летапісы. У расповедзе пра нарастаючае напружанне між Вялікім князем кіеўскім Святаполкам Ізяславічам і князем Церебуўльскім Васількам Расціславічам, пра падзеі 5 лістапада 1097 года на старонках летапіса ўпершыню згадваецца горад Пінск: «И рече Давид к Святополку, видиши ли, ене помнит тебе, ходя в руку твою, аще ли отидет в свою волость, сам узриши, аще ти не займет городов твоих, Турова и Пинска. И прох городов твоих. Да помянеши мя» [1].

Гэтак было да 1158 году, пакуль тураўскі пасад самавольна не заняў Юрыя Яраславіч, нашчадак добра вядомага тураўцам роду. Выкарыстаўшы барацьбу за кіеўскі пасад пасля смерці Юрыя Уладзіміравіча і адсутнасць ў Тураве яго сына Барыса Юрэвіча, які вяртаўся з'ехаў на пахаванне бацькі ў Кіеў, тураўскі пасад ўзяў Юрый Яраславіч, сын Яраслава Святаполкавіча, які загінуў у 1123 годзе ў барацьбе за Валынскае княства і ўнук Святаполка Ізяславіча Тураўскага (з 1088 года), які памёр у 1113 годзе. Кіеў запатрабаваў ад яго пакоры, і, калі князь не паслухаўся, Ізяслаў Дывыдавіч рушыў на расправу: «того на въсхоте, но всяко хотяще под ним взяти Туров и Пинск». Кажучы сучаснай мовай, Ізяслаў меў намер захапіць Тураў і Пінск. З гэтага бачна, што разам са сталіцаю, Туравым, у летапісе згадваецца Пінск, што сведчыць пра яго выключную ролю.

Да Турава прыйшла вялізная кааліцыя, у якой, апрача кіеўскага войска, былі смаленцы, галіцкая, луцкая, і, нават, полацкая дружыны. Аднак тураўцы пераўтварылі свой гарадок у непрыступную цвярдзіну, што не дазволіла варажым войскам захапіць горад.

На жаль, летапісец па-за ўвагай пакінуў ваенныя дзеянні ля Пінску. І ўсё ж з летапіснага тэксту можна зразумець, што й Пінск ня быў узяты Берэндзеічамі, хаця ім і ўдалося зайсці за Прыпяць (на яе паўночны бок). Фактычна, перамога 1158 года азначала ўстанаўленне незалежнасці Турава ад Кіева.

Далейшая гісторыя Пінска і Тураўскай зямлі слаба адлюстравана ў летапісах. Пасля 1162 года няма звестак пра Юрыя Яраславіча. Па прыметніках «пинский», «Туровский», «ис Турова» вызначаюцца ягоныя сыны — Глеб, Іван, Святаполк, Яраслаў, яраполк. У гэтым пакаленні Юр'евічаў адбываецца падзел дагэтуль адзінага Тураўскага княства. Ужо ў 1174 годзе летапісец называе асобна князёў тураўскіх і пінскіх. У 1183 годзе пры імёнах некаторых з братоў Юравічаў узгадваецца тытул «князь» — «Ярослав, князь Пиньский». Верагодна, што да 1183 года адбыўся падзел Тураўскага княства паміж сынамі Юрыя Яраславіча. Верагодна, Юрый Яраславіч, каб пазбегнуць незадаволенасці, сам прызначыў у вылучаныя княствы саіх сыноў.

Такім чынам, ў 1174 годзе існавалі ўжо тры адасобленыя ад Тураўскай зямлі самастойныя княствы — Тураўскае, Пінскае і Дубровіцкае, дзе князьямі адпаведна былі Святаполк, Яраслаў і Глеб.

Адносна пінскіх князёў пасля вылучэння з складу Тураўскага княства ў летапісных паведамленнях другой паловы XII ст. звестак не ўтрымоўваецца.

У канцы XII-XIII стст. Пінскае княства апынулася на перыферыі буйнейшых палітычных падзей. У непасрэднай блізкасці ад Пінска ўзмацнілася барацьба за Валынскае і Галіцкае княствы. Водгукі гэтай барацьбы, безумоўна, даносіліся і да Пінска і аказвалі ўплыў на ягонае палітычнае становішча і ўзаемаадносіны з суседзямі. Значны ўплыў на Пінскае княства рабіла моцнае суседняе Валынскае княства.

На працягу другой паловы XII і ў XIII стст. на тэрыторыі Валыні і ў Галіцкай зямлі складваюцца два моцных палітычных цэнтры, якія ў асобныя моманты іх гісторыі аказваюцца аб'яднанымі.

Тым не менш, Пінскае княства з'яўлялася для Валынскага самастойнай і асобнай дзяржавай, сведчанні пра якую зрэдку ўключаліся ў Валынскі летапіс.

Узгадваюцца пра Пінск у XIII ст. у Валынскім летапісе адносіцца да 1204 года. Яно звязана з міжусобнай барацьбой ва ўладзімерскім княстве. На пачатку XIII ст. у Польшчы у час міжусобнай барацьбы гіне магутны Галіцка-Валынскі князь Раман Мсціславіч. Ягоная жонка, «Раманавая», з малалетнімі дзецьмі Данілам і Васількам вымушана была бегчы спачатку з Галіча, а потым і з Уладзімера Валынскага да польскага караля Лешкі. У 1204 годзе Уладзімерам Валынскім з дапамогаю палякаў авалодае князь Аляксандр Перамышльскі. «Тогда же яша Володимера Пинского», — піша летапісец. Верагодна, Уладзімер Пінскі не быў з ліку прыхільнікаў Аляксандра, магчыма, ён нейкім чынам падтрымліваў Уладзімера-Валынскага князя Рамана, а пасля яго смерці, яго жонку, «Раманавую» і сыноў, Данілу і Васілька. Эпізод з ягоным арыштам яліко трымаўся трываласць ягонай пазіцыі ў гэтым пытанні і незгаворлівасць з захапіўшым Уладзімер Аляксандрам. Кім жа быў гэты Уладзімер Пінскі? Верагодна, гэта быў князь і ў далейшым Пінска і Пінскага княства, калі паглядзець на яго прозвішча. Але паходжань яго невядома.

У 1226 годзе памёр Луцкі князь Мсціслаў Яраславіч Нямы. Сва княства ён завяшчаў Данілу Раманавічу, князю Уладзімерскаму, якому даручыў сына Івана. Аднак «... Ивану же умершу, и прия Луческ Ярослав, а Черторыеск Пиняне». Чарторыйск быў далучаны да Пінскага княства. Магчыма, як частка ранейшага Тураўскага княства.

Пінск узгадваецца ў 1240 годзе як горад, праз які вяртаецца з Вугоршчыны чарнігаўскі князь Міхаіл са сваім сынам Расціславам. Тут жа ўспад за гэтым паведамленнем ідзе разповед пра тое, што «... Ростислав же Володимеръ пріде к Даниилу во Холм, одержал бо бяше Бог от безбожных татар. Ростислав же показа правду свою, яко не есть во с(о)вете с Михаилом...»

Паездка Расціслава Уладзіміравіча да Данілы Раманавіча ў Холм хутчэй за ўсё мела мэтай пераканаць ў беспадстаўнасці абвінавачвання ў тым, што ён меў хаўрусніцкія адносіны з Міхаілам Чарнігаўскім, і тым самым засцерагчы Пінск ад небяспекі з боку моцнага суседа.

У бліжэйшыя за гэтым гады Пінск узгадваецца ў летапісу ў сувязі з частымі нашэсцямі літоўскіх князёў. У 1246 годзе Даніла, князь Галіцкі, і Васілька, князь Уладзімерскі, вырашылі перапыніць на абратным шляху літоўскія атрады, якія здзейснілі набег на Валынь і дайшлі да г. Перасопніца. Верагодна, ім быў вядомы звычайны маршрут руху літоўцаў, і яны папярэдне занялі Пінск. Бітва адбывалася не непасрэдна на тэрыторыі сучаснага Пінску, таму што «град» у XIII ст. знаходзіўся ў межах вуліцы Горкага, а «поле Пинское», па якім праходзілі атрады адступаючых літоўцаў, верагодна, ублізе ад гарадскіх умацаванняў.

Паведамленні 1253 і 1262 гадоў дазваляюць выказаць меркаванне пра становішча Пінскага княства ў сярэдзіне XIII ст. У гэты час ў ім княжаць Фёдар і Юры — сыны Уладзімера. Гэта трэцяе пакаленне пінскіх князёў пасля атрымання імі незалежнасці пры Яраславе Юр'евічы.

Вялікі князь Міндоўг пасля смерці сваёй жонкі ў 1262 годзе, зрабіў сваёй жонкай ейную сястру, жонку польскага князя Даўмонта. Даўмонт задумаў забіць Міндоўга. У 1263 годзе Даўмонт не дайшоў на бранскага князя Рамана, куды былі накіраваны ўсе войскі Міндоўга. Ён вярнуўся назад, «изогна Миндовга... Ту же и уби его, и оба сына его с ним уби Рукля же и Алекся...» Войшчак «убоявся того же и бежа до Пиньска и ту живять». Вялікім князем Літоўскім стаў Трайнята, аднак неўзабаве ён загінуў ад рук мсціўцаў, міндоўгавых коннохаў. Пасля гібелі Трайнята Войшалк «поиде с пиняны к Новгороду, откуда поиде с собой Новгородцы и поиде в Литву княжить».

У XIV ст. Пінскае княства ўваходзіць у склад Вялікага княства Літоўскага. Гэта адбылося пры Вялікіх князях Літоўскіх Віцене (1293-1315) і Гедзіміне (1316-1341).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КАРИКАТУР НА УРОКАХ ИСТОРИИ

Ю.Щерба

Каждый учитель знает, что наглядность является одним из важнейших принципов педагогики. Цель любого наглядного средства: содействовать наиболее прочному усвоению материала. Надо отметить, что из всего многообразия существующих наглядных средств учителя истории редко выбирают такой вид наглядности, как карикатура, хотя именно этот вид наиболее полно отвечает особенностям исторического повествования с его политической заостренностью. В эпоху идейной борьбы и коммунистической идеологии карикатура в учебниках истории и преподавании предмета считалась важнейшим средством наглядности. Она была средством «разоблачения подлинной сущности правящих классов» [3].

В наше время воспитательная ценность карикатуры не утрачена. Наоборот, значительно расширился спектр тех людей и событий, над которыми можно смеяться. При умелом их использовании работы карикатурного искусства могут стать важнейшим источником исторических знаний. Предлагаю работать с карикатурой на уроке по следующему алгоритму:

1. Учитель раздает памятки к карикатуре и дает возможность ученикам с ними ознакомиться. Содержание памяток должно быть понятным, лаконичным и конкретным. С учетом возрастных и ментальных возможностей учеников рекомендуется делать памятки отдельно для 5-6, 7-9 и 10-11 классов [6]. Приведу пример памятки для старших классов:

1. Кто автор карикатуры? Что ты про него знаешь?
2. Какими художественными приемами пользовался автор?
3. Опши ситуацию, вызвавшую создание рисунка.
4. Дай характеристику той эпохи, к которой относится карикатура.